

UDK 821.163.4(091)

Stručni rad

Neda PAPOVIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i književnost

nedapapo@gmail.com

KNJIŽEVNOST KAO MEMORIJA KULTURE

(Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*,

Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012)

Ovaj rad predstavlja sažeti književno-teorijski, ali i kritički osvrt, na knjigu *Crnogorska literatura i tradicija* Danila Radojevića. Ona dotiče fenomen metatekstualnosti najznačajnijih, reprezentativnih djela crnogorske književnosti i time objašnjava sam proces književno-istorijskoga koncipiranja i autoopisivanja crnogorske tradicije, kao kumulusa njenih favorizovanih sociokulturnih kodova, preslikanih na crnogorski književni kanon.

Ključne riječi: *metatekstualnost, tradicija, kultura, semiosfera, književni kanon, kulturni autoportret, simbolizacija, mitologizacija*

Knjiga *Crnogorska literatura i tradicija* Danila Radojevića predstavlja rezultat, svojevrsnu sintezu, autorova bavljenja ne samo crnogorskim literarnim korpusom, već i cjelokupnim raznorodnim kulturološkim, istorijskim, arhivističkim i drugim nivoima crnogorske kulture. U pitanju je sažeti književno-istorijski pregled najznačajnijih crnogorskih književnih djela, kako pisano-ga tako i usmenoga koda, čija krajnja slika reflektuje nespornu autentičnost crnogorskoga književnog bića, pa samim tim i njegove kulture.

Književno djelo uvijek je oslonjeno na *kulturu* u okviru koje nastaje, uobličava se i pozicionira. Ono može problematizovati i dekanonizovati njene etičke i uopšteno – sociokulturne kodove, to jeste, djelovati razgrađivački, ali, na nivou crnogorske semiosfere,¹ najčešće djeluje obrnuti proces – afirmacije ili glorifikacije onoga kulturnog modela kojeg možemo nazvati tradicijom, koja, zapravo, u crnogorskome etosu predstavlja gotovo sakralnu kategoriju, i esenciju njenoga kulturnog autoportreta.

¹ M. Jurij Lotman, *Semiosfera*, Svetovi, Novi Sad, 2000, str. 182–183

Svoj rad, Danilo Radojević počinje najstarijim književnim djelom, nastalim sredinom 12. vijeka, *Ljetopisom popa Dukljanina*, upućujući na njegovu historiografsku važnost, ali i poetiku integracije usmenoga i pisanoga koda, gezemanski zaključujući da su i *preci Crnogoraca imali jak smisao za istorijsko predanje*,² što ide u prilog tezi o faktički iskonskoj *istoričnosti* crnogorskoga nacionalnog bića i njegove svijesti o veličini prošlosti, očuvanoj i do danas. Radojević smjelo nagovještava mogućnost proglašavanja *Poglavlja o Vladimiru i Kosari* prvim crnogorskim romanom, međutim, to pitanje bi moralo biti predmet posebne književno-teorijske studije.

Radojević se potom bavi simboličkim slojem, odnosno čitavim razuđenim simboličkim sistemom koji je postao paradigmatičko obilježje crnogorske književnosti, varirajući se i ritmizujući iz djela u djelo i formirajući gustu mrežu metatekstualnih nizova, te se posredstvom takvoga procesa i odvijala kanonizacija crnogorske književnosti, odnosno, gradio njen kanon. Simbol izdaje postaje konstanta i javlja se od *Ljetopisa popa Dukljanina* preko *Poslanica* Petra I, u kojima se čak uz taj motiv uvodi i prostor *vječnoga prokletstva*, u djelu Stefana M. Ljubiše, u Nikolinoj *Balkanskoj carici*, djelu Marka Miljanova i drugih.

Uz taj pomenuti, idu i simboli borbe za slobodu, pravdu, motivi sužanjstva, pokornosti, doušništva, simbol Mletaka, simbol sloge, simbol *blagorodne žrtve*, borbe protiv zla, torture i utamničenja, same borbe – kao etičkoga, heraklitovskoga imperativa, simbola postegzistencijalne junačke slave, do novijih simbola *brijesta*, *nepočin polja*, *hajke* i dr. Pomenuti skup simbola predstavlja manifest kolektivnoga pamćenja i važno koheziono sredstvo očuvanja identiteta jedne kulture.³

Dakle, u pitanju je simbolička, književna projekcija čitavoga samosvojnog i specifičnog etičkog sistema *čojstva i junaštva* o kojem je pisao, između ostalih i Gezeman,⁴ smatrajući ga produktom njegove osnovne premise – *humanitas heroica*. U jednome strogom, krutom etičkom sistemu, koji se, zapravo, preslikao na sam simbolički, književni sistem, orijentisanom na čuvanje individualnosti, koji je doveo do jačanja granica crnogorske semiosfere i strogoga i često neprijateljskoga odvajanja *svojeg* od *tuđeg*, morao roditi i jedan fatalistički simbol Njegoševe *blagorodne žrtve* kao odraz afirmacije žrtvene svijesti u borbi za slobodu, ali s njim i simbol postegzistencijalne junačke slave kao moralno potkrepljenje za čin žrtvovanja. Zogovićev etički imperativ

² Danilo Radojević, *Crnogorska literatura i tradicija*, Institut za crnogorski jezik i književnost, drugo izdanje, Podgorica, 2012, str. 44.

³ Više o tome: Jurij M. Lotman, *Semiosfera*, Svetovi, Novi Sad, 2000, str. 158–161.

⁴ Više o tome: Dr Gerhard Gezeman, „Njegoševa filozofija heroizma“, *Glasnik Etnografskog muzeja na Cetinju*, knjiga III, Cetinje, 1963.

potrebe *izlaženja iz samice sebe* samo nastavlja semantiku simbola žrtvene svijesti, pri čemu se konstituiše jaka distinkcija između junačke i nejunačke (ništavne) smrti u vječnome njegoševsko-zogovićevsko-lalićevskom *nepočin polju*.

Radojevićev pristup proučavanju književnih djela u knjizi *Crnogorska literatura i tradicija* usmjeren je na pronalaženje analogija, paralela i lajtmotiva crnogorskoga književnog kanona, na nivou njegovih ideološko-vrijednosnih projekcija i vizija svijeta, pri čemu se bavio i elementima istorijskih, vanknjiževnih tekstova crnogorske semiosfere, kako bi ilustrovao širi kulturno-istorijski ambijent nastajanja crnogorske književnosti i time objasnio smisao njene istorijske, pa i etičke angažovanosti.

Baveći se crnogorskim usmenim stvaralaštvom, legendom, narodnom pričom i basnom, Radojević posebno izdvaja ciklus veoma starih legendi o caru Dukljanu, poredeći ga s mitskim Tantalom koji *uzalud glođe okove da bi se oslobodio ropstva*.⁵ Potom govori o specifičnoj recepciji pojedinih univerzalnih ili ilirskih mitskih obrazaca u okviru crnogorskoga usmenog koda kao, na primjer, običaj žrtvovanja jarca demonu izvora Bindusu – kao arhetipski motiv u legendi o nastanku Rijeke Crnojevića, ilustrujući fenomen importacije motiva iz kulture u kulturu.⁶

Sličan proces ukrštanja različitih kulturnih modela evidentan je i u crnogorskoj usmenoj recepciji Ezopovih basni.

I najзад, u završnome dijelu svoje knjige, Radojević govori o crnogorskoj tužbalici, naglašavajući njenu funkciju etičkoga korektiva i jednoga od najznačajnijih sredstava podizanja herojsko-patrijarhalne svijesti kroz istorijski kontinuum crnogorske nacionalne ličnosti.

Radojevićeva knjiga *Crnogorska literatura i tradicija* predstavlja značajan doprinos u proučavanju paradigmatike ose crnogorskoga književnog kanona, njegovog mehanizma pamćenja kulture posredstvom stilske figure simbola, kao i samoga procesa simbolizacije i mitologizacije kroz koji je i nastajao i održavao se kult tradicije i njenih književnih i kulturoloških vrijednosti.

⁵ Danilo Radojević, *op.cit.*, str. 177.

⁶ Ibidem, str. 182.

THE ROLE OF LITERATURE IN CULTURAL MEMORY

The paper presents a brief literary-theoretical and critical review of the book entitled *Crnogorska literatura i tradicija (Montenegrin Literature and Tradition)* by Danilo Radojević. According to the author, the book is characterized by the metatextuality phenomenon concerning the most significant representative works of the Montenegrin literature, which is used to explain the process of literary-historical conception and self-description of the Montenegrin tradition as a cumulus of its favored socio-cultural codes reflected on the Montenegrin literary canon.

Key words: *metatextuality, tradition, culture, semiosphere, literary canon, cultural self-portrait, symbolization, mythology*